

Мусаев К.

**МЕРКАНТИЛИЗМДИН МАМЛЕКЕТТИН ЭКОНОМИКАЛЫК ТҮЗҮЛҮШҮНӨ
ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

Мусаев К.

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА МЕРКАНТИЛИЗМ

К. Musaev

THE INFLUENCE OF THE ECONOMIC SYSTEM OF THE STATE MERCANTILISM

УДК: 338.056.18

Бул макалада меркантилизм, меркантилизмдин дүйнөлүк мааниси, ошондой эле эмгек мигранттарынын экономикалык пайда келтирүүлөрү жөнүндө кеңири баяндалды.

This article describes how to merkantilisme, given the global importance of mercantilism and the economic benefits of migrant workers.

Меркантилизм улуттук мамлекеттин экономикалык түзүлүшүнө карата алда канча кеңири же алда канча төмөн көз караштардын бирдиктүү системасын билдирип турат, алар Европада иш жүзүндө үч кылым бою - XV кылымдын акырынын тартып XVIII кылымдын акырына чейин кеңири тараган. Бирок меркантилисттер эч качан окумуштуулардын бир тектүү тобун билдирген эмес; алар калктын ар кандай катмарларынан чыккан: көпөстөр, банкирлер, мамлекеттик кызматчылар жана атүгүл философтор болушкан. Алар тарабынан улуттук экономика жана тышкы соода боюнча бир катар дил баяндар, эсселер, памфлеттер жазылган, аларда кийин "меркантилизм" – деп мүнөздөлгөн экономикалык идеялар пропагандалангак.

Меркантилизм - деген термин биринчи жолу илимий жүгүртүүгө француз экономисти Виктор Мирабо тарабынан 1763-жылы киргизилген, ал бул терминди улуттук мамлекеттин экономикасына карата көз караштардын системасын баяндоо үчүн колдонгон. Меркантилизмдин негизги өкүлдөрү англичандар, биринчи кезекте Томас Манн болгонуна карабастан, меркантилизм накта англиялык көрүнүш болгон эмес: меркантилизмдин идеясын италиялыктар, француздар жана башкалар абдан ийгиликтүү өнүктүрүшкөн. Меркантилизмдин жоболору практикада абдан кеңири пайдаланылгандыгын дароо эле белгилей кетели; анын үстүнө көпчүлүк учурда алар улуттук экономикага кубаттуу мамлекеттик колдоо көрсөтүүнү негиздөө үчүн иштелип чыккан. Өлкөдө акчаны топтоо саясаты тышкы соода чөйрөсүндөгү протекционизм жана чарбаларды мамлекеттик регламенттештирүү XV-XVIII кылымдарда бүткүл Европа боюнча - Португалиядан тартып Московияга чейин жүргүзүлүп турган. Меркантилизмдин саясаты абдан күчтүү министр Кольберенин тушунда, XVII кылымдын экинчи жарымында Францияда кеңири өнүгүүгө ээ болот. Германияда меркантилизм *камералистика* деп аталган формада XIX кылымдын башталышына чейин расмий экономикалык доктрина болуп келген.

Улуттун жыргалчылыгы - алтында

Меркантилисттер улут ээлик кылып турган баалуу металлдар улуттун негизги байлыгын түзөт деп эсептешкен. Алтыны көп болгон падышалар алда

канча күчтүү жана көп сандагы армияны кармап тура алган, өлкөнүн ичиндеги өзүнүн бийлигин консолидациялап, ошондой эле колонияларды жеңип алып турган, мындан тышкары топтолгон алтын жүгүртүүдөгү алтын тыйындардын санын көбөйткөн, мунун өзү ишкердик активдүүлүккө түрткү берген. Бүгүнкү күндө биз улуттун байлыгын жака жыргалчылыгын адамдык капитал, товарларды жана кызматтарды өндүрүү үчүн зарыл болгон технологиялар, финансылык жана табигый ресурстар менен өлчөп жатабыз. Меркантилисттер болсо, улуттун байлыгын ал ээлик кылып турган алтындын саны менен толук бойдон теңештиришкен. Мындай теңештирүү меркантилисттерди табигый түрдө өлкөгө келүүчү акчаларды агымына түрткү берүү үчүн колдон келген күч аракеттерди жумшоо жана алардын тышка чыгышына каршылык көрсөтүү зарыл деген ойго алып келген. Ал эми бул болсо мамлекеттик бийликтин гана колунан келмек.

Мамлекеттин экономикалык системадагы ролу

Ошентип, меркантилисттердин пикири боюнча акчалай байлыкты топтоо күчтүү мамлекеттик бийликтин тушунда гана мүмкүн болот. Айтмакчы, мындай көз караштын экинчи тарабы ар кандай контролго алынбаган жекече иш (бүгүн биз муну жеке демилге же ишкердүүлүк деп айтмакпыз) талка ылайык келбейт, анткени ал улуттук мамлекеттин байлыкты топтоодогу артыкчылыктуу багытына каршы келет деген көз караш болуп эсептелет. Өлкөдө байлыкты топтоонун ыкмалары жөнүндө меркантилисттик идеялар бир катар сунуштарга таандык кылынган эмес, алар иш жүзүндө мамлекеттик саясатта жүзөгө ашырылган. Баарыдан мурда баалуу металлдарды пайдаланууга жана алмашууга контролдук жүргүзүү зарыл болгон. Мындай саясат *буллионизм* (bullion - "куйма алтын" деген англис сөзүнөн) деп аталып калган. Өлкөлөр жеке адамдарга алтынды, күмүштү жана башка баалуу металлдарды экспорттоого тыюу салууга аракеттенишкен. Экспорттоого уруксат абдан зарыл учурда гана берилген, ал эми алтын жана күмүш менен контрабандалык соода жүргүзүүдө күнөөлүү болгон адамдарды катуу жазага, өлүм жазасына чейинки жазага тартышкан.

"Активдүү соода балансынын" доктринасы

Улуттук жыргалчылыктын шексиз шарты катары "активдүү соода балансынын" доктринасы шексиз түрдө меркантилисттик философиянын жана мамлекеттик саясаттын чордону болуп саналат. Меркантилисттер эгерде аны экспорттоо импорттоодон жогору болсо улут байыйт, анткени бул өлкөгө алтыкдын жана башка баалуу металлдардын келишине алып келет деп ойлошкон. Меркан-

тилисттер активдүү соода балансына жетишүүнүн ар кандай ыкмалары жөнүндө жазышкан. Алар Өкмөт бардык күч аракетин өнөр жайлык экспортту колдоого жана импортту, биринчи кезекте өлкөнүн ичинде өндүрүлүшү мүмкүн болгон азем буюмдарды жана керектөө товарларын импорттоого чектөө киргизүүгө тийиш деп ырасташкан. Импортту чектөө жогору тарифтик тоскоолдуктарды (протекционисттик саясат) белгилөө, ошондой эле ушул товарларды өлкөнүн ичинде өндүрүүгө (импортту алмаштыруу саясаты) түрткү берүү аркылуу жетишилген, бул өз кезегинде арзан чийки затты, басымдуу түрдө колониялардан импортто менен камсыз кылынган. Ушундай саясат көпчүлүк учурда автаркия же өзүн-өзү камсыз кылуу саясаты менен теңештирилген, ал меркантилисттердин мезгилинен кийин да популярдуу бойдон кала берген. Алсак 1980-жылдарда өнүгүп келе жаткан көпчүлүк өлкөлөр экономикалык кыйынчылыктардан чыгууга аракеттенүү менен өзүн-өзү камсыз кылуу саясатын (self-sufficiency policy) жана өз күчүнө таянуу (self-reliance policy) саясатын жүргүзүшкөн, мунун өзү негизинен көпчүлүк жагынан "активдүү соода балансы" деген меркантилисттик доктринага ылайык келген.

"Активдүү соода балансы" саясаты көпөстөргө чечүүчү ролду таандык кылган, анткени, экспорттук операцияларды товарларды өндүрүүчүлөр эмес, дал ушул көпөстөр жүргүзүшкөн. Айтмакчы, дал ушул "көпөс" же "соодагер" деген сөздөрдөн (итал. mercante, англ. merchant) "меркантилизм" деген сөз келип чыккан. Көпөстөр менен катар тышкы соодада ири соода монополиялары, мисалы атактуу Ост-Инт компаниясы иш жүргүзгөн, анын жетекчилеринин бири биз жогоруда айтып кеткен Томас Манн болгон. Активдүү соода балансы саясаты менен өкмөттөр тарабынан жүргүзүлгөн кемечилик (navigation policy) саясаты тыгыз байланышта болгон. Мисалы, Британиялык Навигациялык Актыларда чет өлкөлүк кемелерге Англияга таандык жээктерде соода кылууга катышууга, ошондой эле Англиядан анын чет жакага колонияларына товарларды ташып келүүгө тыюу салынган. Ушундай саясаттын калдыктары азыркы мезгилге чейин сакталып калгандыгы кызыктуу. Алсак, мыйзам боюнча америкага таандык болбогон кемелерге америкалык порттордун ортосунда товарларды ташууга тыюу салынган.

МЕРКАНТИЛИЗМ ЖАНА АЗЫРКЫ КЕЗ

Франциянын "Монд" газетасы Дүйнөлүк банкты отчетуна байланыштуу дүйнөлүк миграция жөнүндө "иммиграция мигранттарга гана пайдалуу болбостон, келген жана чыгып кеткен өлкөлөргө да пайдалуулугун жазган. 2004-жылы Чыгыш Европа жана Орто Азия региондорундагы акча которуулардын жалпы суммасы 19 млрд долларды башкача айтканда акча которууларынын жалпы дүйнөлүк көлөмүнүн 8 пайызы (\$ 232 млрд) жана өнүккөн өлкөлөрдөн алынган каражаттардын 12 пайызын түзгөн. Батыш өлкөлөрүнүн жумушчу күчүнө муктаждыгы жана алардын коркунучтары ортосундагы карама каршылыкты чечүү үчүн, иммигранттар өлкөдө биротоло калышат., Дүйнөлүк банк мезгилдүү кыймылды колдоочу дотацияларды колдонуунун сунушташат. Экономикалык тартипте бул жүйөөлөрдүн кыска мөөнөттүү которууларын координациялоо шартында

суроо-талапты жана эмгекке болгон сунушту теңдөөгө мүмкүн болот. Газета Дүйнөлүк банктын башкы экономисти Уиллем Ван Эгхен ой пикирин мындай деп келтирет: "Мезгилдүү миграция: мигранттарга, кетип жаткан өлкөлөргө, ошондой эле келген өлкөлөргө үч эсе пайдалуу".

Россия эмгек мигранттарын кабыл алуу саны боюнча АКШдан кийинки орунда турат, анын аймагында үчтөн үч жарым миллион коңшу мамлекеттерден келип эмгектенишет Көптөгөн өлкөлөрдүн экономикасы мекенине мигранттар салуучу акча которууларына орчундуу байланышта.

Акыркы мезгилде постсоветтик мейкиндикте саясий жана экономикалык дезинтеграциялоо (интеграциялоодон ажыратуу) механизмдери иш жүзүндө жүргүзүлүүдө. Россия дезинтеграциялоо процессинин негизги импульсун Украина, Грузия жана Беларусия менен белгилүү болгон энергетикалык карама-каршы болууларда көрсөттү, аны миграциялык мыйзамдарды күчөтүү жана эмгек мигранттарынын укугун бузуулар менен болду. Бул бирден бир эле мисал эмес, мисалы Өзбекстан россиялык тактиканы колдонуу менен газдын баасын жогорулаткан, сөз жүзүндө интеграция риторикасын кармануу менен региондо бирдиктүү мейкиндикти сактоого мүмкүнчүлүк түзгөн жок.

Россияныны саясаты энергия колдонуучуларга дүйнөлүк баа менен сатуу менен саясий жактан кысымдар көрсөтүлүүдө, ошондуктан россиялык меркантилизм тышкы соодада басымдуу учурда өз кызыкчылыктарын жогору коюп келет.

Меркантилисттердин көпчүлүк идеялары XXI кылымдагы улуттук экономика үчүн өзүнүн маанисин жогото элек. Бул Австриялык юрист Филипп Вильгельм фон Хорниктин (philip Wilhein von Homick) 1684-жылы жарыяланган меркантилисттик манифесткнин мисалынан көрүнүп турат. Анын улуттук экономиканын иш жүргүзүшүнүн эң маанилүү тогуз принцибинин айрымдары эң жок дегенде заманбап кыргыз экономикасы үчүн абдан актуалдуу болуп саналат.

1. Өлкөдөгү ар бир укум жери айыл чарбасы, пайдалуу кендерди казып алуу же даяр буюмдарды өндүрүү үчүн пайдаланылууга тийиш.

2. Өлкөдө алынган бардык чийки зат ички өндүрүш үчүн пайдаланылууга тийиш, анткени, иште-тилген товарлар чийки затка караганда кымбат турат.

3. Жумуштчу калктын өсүшүнө колдоо көрсөтүү.

4. Алтынды жана күмүштү бардык экспорттоого тыюу салуу зарыл, ал эми бардык ички акчалар жүгүртүүдө болууга тийиш.

5. Чет өлкөлүк товарларды импорттоого ар тараптан чектөө коюлууга тийиш.

6. Зарыл болгон импортту биринчи кезекте алтынга же күмүшкө алмашпастан, ата-мекендик товарларга алмашуу керек.

7. Өлкөдө кайра иштетүүгө мүмкүн болгон чийки затты импорттоого ар тараптан чектөө коюу зарыл.

8. Иштегилген продуктулардын ашыгын чет өлкөлүктөргө алтынга жана күмүшкө сатуу үчүн жагымдуу мүмкүнчүлүктөрдү ар дайым издөө максатка ылайыктуу болот.

Өлкөдө жетиштүү санда жана алгылыктуу ыкма порттоого тыюу салынууга тийиш.
менен өндүрүлүшү мүмкүн болгон товарларды им-

Рецензент: д.э.н., профессор Атышов К.